Szabadság a gazdaságban és a pedagógiában

Avagy miért érdemes, habár nehéz, fejleszteni az emberi erőforrásokat?

ZSOLNAI LÁSZLÓ

Nemigen kétséges, hogy a modern (vagy poszt-modern) gazdaságnak milyen embertípusra van szüksége. Talán sohasem volt igazabb Széchenyi István állítása, mint ma; a nemzet(gazdaság) igazi ereje a kiművelt emberfők sokaságában rejlik. A kérdés csak az, hogy mi az operatív jelentése a „kiművelt emberfő"-nek, s ha valóban olyan kulcsfontosságú az emberi tényező a gazdaságban, akkor a kormányok miért vonakodnak mégis komolyan beruházni az emberi tőkébe világszerte.

A képességekben gazdag ember

A modern gazdaság nem a szűklátókörű, specializált szaktudást igényli, hanem a konvertálható, flexibilis, *általános képzettséget.* Erről könnyen meggyőzhet bennünket a legkiválóbb amerikai vállalatok humán politikája. (8)

Miként arra már közel egy évtizede rámutattunk, a modern gazdaság igényeinek megfelelő pedagógia az *általános képességfejlesztés pedagógiája.* (1) A hazai pedagógiában az általános képességfejlesztés gyakorlati rendszerét *Zsolnai József* és *munkatársai* dolgozták ki törökbálinti és egyéb iskoláikban.

Zsolnaiék szerint a képességfejlesztő iskolának az alábbi követelményeknek kell megfelelnie.

a) A képesség- és tehetségfejlesztést korai életszakaszban (legalább hatéves korban) kell elkezdeni.

b) A képesség- és tehetségfejlesztésben minden tanulónak pedagógiailag azonos esélyt kell biztosítani.

c) Mindenkivel el kell sajátíttatni a nem-szakmaspecifikus képességek lehető teljességét.

d) A képesség- és tehetségfejlesztés nem szabad, hogy egyoldalú személyiségek (például „filozófuska", „tudóska", „politikuska") kialakulásához vezessen. (10)

Teoretikus szinten a szegedi egyetem professzora, *Nagy József* emelte a pedagógia középpontjába a képességfejlesztést, vagy ahogy ő mondja, a *kompetencia-fejlesztést.* Szerinte öt nagy kompetencia (= képesség-család) fejlesztése szükséges a pedagógiai folyamatban. Ezek rendre a *kognitív* kompetencia, a *technikai* kompetencia, a *szociális* kompetencia, az *ökológiai* kompetencia és az *én*-kompetencia. (7) A különböző kompetenciák az emberi életben jelen levő világokban való tevékenykedni tudást jelentik. *(1. ábra)*

A Széchenyi-féle „kiművelt emberfő" mai operatív jelentése a képességekben gazdag ember, az az ember, akinek kognitív, technikai, szociális, ökológiai és én-kompetenciája egyaránt fejlett.

Az írás a Garai László vezette 2605. sz. OTKA-kutatás keretében készült.

A szűk keresztmetszet közgazdasági vastörvénye itt is jelentkezik. A legkevésbé fejlett kompetencia fogja ugyanis korlátozni az adott személy teljesítőképességét, és ez határozza meg általános fejlettségét. A kompetencia-hiány azonban nemzetgazdasági szinten is jelentkezik. Ha tömegesen hiányzik az emberekből valamely, a gazdaság számára fontos képesség-együttes, akkor azok az ágazatok fognak lemaradni, amelyek kitüntetetten azt a képesség-együttest igénylik. A gazdaság interdependenciájából következően azonban ez az egész gazdaság fejlődését korlátozni fogja. (2)

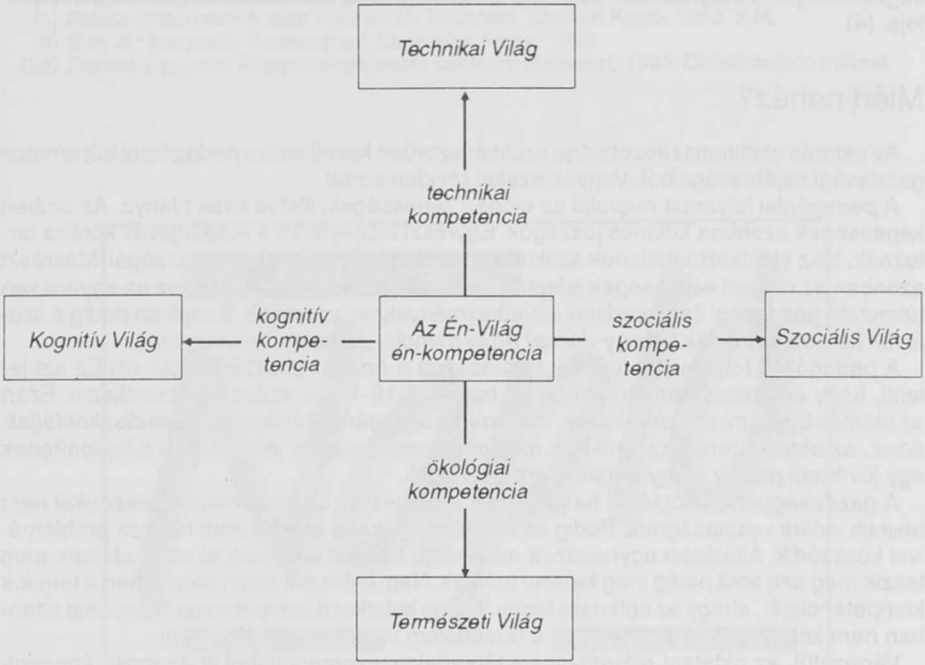

1. ábra
Az ember kompetenciái

Szabadság, kompetencia, jólét

Amartya Sen, a Harvard Egyetem közgazdász-filozófusa, a szabadságot és a kompetenciát helyezte a jóléti elemzés középpontjába. Számos, igen gazdag és változatos elemzés segítségével megmutatta, hogy az emberek jóléte egyrészt az általuk birtokolt szabadságjogok (liberties), másrészt pedig képességeik (capabilities) függvénye. Tehát elsődlegesen nem a jövedelem vagy a vagyon az, ami a jólétet meghatározza, hanem a külső kényszerektől való minél nagyobb szabadság és az értékes tevékenységekre való minél több képesség. (9)

Ez a fölfogás teljes összhangban van a *sir Isaiah Berlin* által adott, a negatív és a pozitív szabadság közötti alapvető megkülönböztetéssel. A szokásos értelemben vett szabadság a negatív szabadságnak felel meg (szabadnak lenni valamitől), míg a kompetencia a pozitív szabadság szinonímája (szabadnak lenni valamire). Sen professzor azonban tovább megy, és kimutatja, hogy a negatív és pozitív szabadság nemcsak a jólét, hanem az egyenlőség-egyenlőtlenség fő generálója is. Vagyis az emberek közötti egyenlőség-egyenlőtlenség alapvetően a szabadságjogok és a kompetenciák egyenlő-egyenlőtlen elosztása a társadalomban. (9) Ha a pedagógia az általános képességfejlesztést szolgálja, akkor ezzel nem csak a modern gazdaság igényeinek felel meg, de közvetlenül is hozzájárul a társadalmi jóléthez és igazságossághoz.

A humán tudományok terén jelentős áttörést hozott az angol kutatók munkája az emberi szükségletekkel kapcsolatban. *Ian Gough* és *L. Doyal* az emberi szükségletek két

halmazát határolták körül. Ezek az *autonómia* és az *egész-ség.* (3) Csodálatos módon ezek egybeesnek a negatív és pozitív szabadság terrénumaival. Sőt, még ennél is tovább mehetünk! *Garai László* még a hatvanas években összekapcsolta a szabadság kétféle értelmét és az emberi szükségleteket. Szerinte egyetlen emberi alapszükséglet létezik, mégpedig a *szabadság-szükséglet,* azaz a minden külső kényszer nélküli célkitűzés és célmegvalósítás szükséglete. (5)

Mondhatjuk tehát, hogy az általános képességfejlesztő pedagógia az emberi szabadságszükséglet kielégítésének segítője, s ezáltal a szabad társadalom fontos konstituálója. (4)

Miért nehéz?

Az oktatás alulfinanszírozottsága szükségszerűen következik a pedagógiai folyamatok gazdasági sajátosságaiból. Vegyük ezeket röviden sorra!

A pedagógiai folyamat *outputja* az emberi képességek, illetve ezek hiánya. Az emberi képességek azonban különös jószágok. Egyrészt bizonyosan a *magánjavak* körébe tartoznak, hisz elválaszthatatlanok azoktól a személyektől, akiknek a képességei. Másrészt azonban az emberi képességek jelentős externális hatással vannak, azaz az egyéneken túlmutató gazdasági és társadalmi következményekhez vezetnek. Ennyiben pedig a *közjavak* körébe tartoznak. Ahogy *József Attila* mondta: „lelkem ... közvagyon".

A pedagógiai folyamatok további sajátossága a *hosszú gesztációs idő.* (2) Ez azt jelenti, hogy egy most beindított folyamat hatása 5-10-15 év múlva fog jelentkezni. Ezért az oktatás ügyét mind a politikusok, mind pedig a magánszemélyek *erősen diszkontálják.* Azaz, az oktatás terén az emberek meglehetősen alacsony jelenértéket tulajdonítanak egy jövőbeni pozitív (vagy negatív) eredménynek.

A gazdaságpszichológiából tudjuk, hogy a döntéshozók az *elmaradt hasznokat* nem tekintik valódi veszteségnek. Pedig az oktatás leginkább az elmaradt haszon problémáival küszködik. Általában úgynevezett *másodfajú hibákat* követnek el az iskolában: nem teszik meg azt, amit pedig meg kellene tenniük. Nem fejlesztik olyan mértékben a tanulók kompetenciáját, ahogy az optimális lenne. Az így keletkező kompetencia-hiányokat azonban nem könyveljük el az egyén és a társadalom valódi veszteségeiként.

Végezetül, az oktatási *ráfordítások* a társadalom szempontjából itt és most, *koncentráltan* merülnek fel, míg az *eredmények* hatásai térben és időben *szétszóródottan* jelentkeznek. Most kell kifizetni 40 milliárd Ft-ot a pedagógusok béremelésére, de az esetleges pozitív eredmények csak majd évek múltán és diffúz módon mutatkoznak meg a társadalom számára.

Az output vegyes jellege (részben magánjószág, részben közjószág), a pedagógiai folyamatok hosszú gesztációs ideje, az elmaradt hasznok jelensége, valamint a ráfordítások koncentráltsága és az eredmények szétszóródottsága szinte lehetetlenné teszi, hogy az oktatás finanszírozása megfelelő és költséghatékony legyen.

Minden együttáll ahhoz, hogy a *Kornai János* által leírt *halasztás-tűzoltás* séma jelentkezzék az oktatás finanszírozásában. A beruházásokat addig halasztják, ameddig csak lehet, s amikor a helyzet már tűrhetetlen, akkor fejveszetten, a legégetőbb probléma kezelésébe fognak. (6)

Hol a kiút ebből a *csapda-helyzetből?* Szerintem a *végső kibocsátásnál,* a felsőoktatásban kellene keresnünk a megoldás kulcsát. Itt ugyanis viszonylag egyértelmű a magánérdek és a közérdek viszonya, rövid a gesztációs idő, a gazdaság gyorsan visszajelzi a végzettek kompetencia-hiányát, és a ráfordítások és az eredmények között nem tátong áthidalhatatlan szakadék. A felsőoktatás legalább részleges önfinanszírozóvá, sőt *profit-termelővé* válhat.

Az oktatási rendszert *felülről lefelé* haladva, az egyetemekből kiindulva kellene megformálni. A financiálisan stabil, szakmailag megújult, s a nemzetközi vérkeringésbe bekapcsolt magyar felsőoktatás képes lehet megítélni az alsóbb iskolafokok kompetenciafejlesztési eredményeit, s kiteljesítheti a hallgatók szabadságát. Nem véletlenül voltak az *egyetemek* egykoron a *szabadság intézményei.*

JEGYZET

(1) *Bessenyei I.-Zsolnai L.:* „Az új ökonómia iskolakoncepciója" Valóság, 1984/6.
(2) *Bródy A.:* Lassuló idő. Budapest, 1983. KJK.
(3) *Doyal, L.-Gough, I.:* A Theory of Human Need. Basingstoke, Macmillan, 1991.
(4) *Feyerabend, P.:* Against Method. London, 1988. Verso.
(5) *Garai L.:* Személyiségdinamika és társadalmi lét. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969.
(6) *Kornai J.:* A hiány. Budapest, 1980. KJK.
(7) *Nagy J.:* Segítő nevelés. Szeged, 1993. JATE.
(8) *Peters-Waterman:* A siker nyomában. Budapest, Kossuth Kiadó, 1982. KJK.
(9) *Sen, A.:* Inequality Reexamined. Clarendon Press, 1992.
(10) *Zsolnai J. (szerk):* A képességfejlesztő iskoláért. Budapest, 1993. Oktatáskutató Intézet.

MAGYAR
Napló
3 éve 33 Ft
AZ IRODALMI ÚJSÁG
MEGJELENIK KÉTHETENKÉNT
ÜRGÉK AZ ÜRGÉKNEK
Napló, vers, esszé, próza, kritika,
honi és európai tudósítások,
beszélgetések a kultúráról
és egyéb hiábavalóságok